

Vasylchenko O. V., postgraduate student
National aviation university, Kyiv

TRANSLATION OF ENGLISH TERMINOLOGY IN THE TEXTS OF FOREIGN ECONOMIC DOCUMENTS

The article is devoted to the problem of translation of terms, which function in the texts of foreign economic documents.

Keywords: *discourse, terms, abbreviation, specific lexis, translation.*

УДК 821.161.2:81

Голі-Оглу Т. В., канд. філол. наук, доцент
Приазовськ. держ. техн. ун-т, Маріуполь

МОВНІ ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ЕФЕКТУ ТА АЛЮЗІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ М. БУЛГАКОВА «МАЙСТЕР І МАРГАРИТА»

У статті аналізуються лексичні та граматичні засоби створення інтертекстуальності й алюзії в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита», а також особливості передачі даних мовних одиниць засобами української мови в перекладах М. Білоруса та Ю. Некрутенка. Акцентується увага на більшій частотності лексичних засобів створення інтертекстуального ефекту, зокрема активного використання застарілої лексики, біблєїзмів, фразеологічних одиниць старослов'янського походження і кальок з класичних мов (давньогрецької та латинської).

Ключові слова: *інтертекстуальність, алюзія, міжмовна трансформація, лексичні засоби, граматичні засоби, біблєїзм, калька.*

У ХХІ столітті не згасає науковий інтерес до безсмертного роману Майстра: педантично й скрупульозно досліджуються його лінгвістичні особливості, зокрема мовні особливості ідіостилю (П. І. Болдаков [1], О. В. Михалевич [2], Н. Г. Михальчук [3], М. Ю. Мухін [4]), засоби створення авторської метафоричної моделі (Н. В. Головенкіна [5]), проблеми граматичної репрезентації мовних одиниць у тексті роману (Ю. О. Смирнова [6]) тощо. Проте поза увагою залишається проблема створення «тексту в тексті» у М. Булгакова, зокрема не її літературознавчий вимір, а саме лінгвоперекладацький, що знаходить свою реалізацію в аналізі й типологізації мовних засобів створення інтертекстуального ефекту і способів передачі цього авторського ефекту в перекладі, що за своєю сутністю передбачає перенесення авторського слова в стихію іншої мови, іншого світогляду й ментальності, іншої культури.

З огляду на окреслений напрямок наукового студювання, можемо сформулювати мету дослідження, яка полягає в розробці типології мовних засобів створення інтертекстуальності й алюзійного наповнення роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»,

© Т. В. Голі-Оглу, 2014

а також аналізі типологічної трансформації цих засобів у двох перекладах роману українською мовою (М. Білорусом і Ю. Некрутенком). Зазначена мета конкретизується в завданні дослідження: 1) уточнити поняття «інтертекстуальність» і «алюзія»; 2) проаналізувати лексико-семантичні засоби створення інтертекстуального й алюзійного ефекту; 3) дослідити граматичні засоби створення інтертекстуальності й алюзій у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита»; 4) здійснити зіставний аналіз текстів двох перекладів роману українською мовою щодо передачі зазначених лінгвальних засобів, а також достречності й мотивованості міжмовних трансформацій.

Задля об'єктивності й обґрунтованості результатів дослідження вважаємо за необхідне подати історію створення перекладів роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» українською мовою. Першою вдалася до перекладу цього твору українською мовою Жанна Храмова; вона переклала лише певні уривки для шкільної хрестоматії із зарубіжної літератури для середніх освітніх закладів з українською мовою навчання (1996 р.). Майже одночасно, у 2006 р., виходять друком два різних переклади цією самою мовою: переклад Миколи Білоруса в Харкові і переклад Юрія Некрутенка у Львові. Тексти цих перекладів абсолютно по-різному інтерпретують лексичний, граматичний і навіть орфографічний бік роману Михайла Булгакова. Якщо М. Білорус здійснив досить традиційний, канонічний переклад на сучасну йому українську мову початку XXI ст., то Ю. Некрутенко у передмові під заголовком «Нотатка небіжчикові (упровід перекладача)» декларує досить вільний підхід до тексту безсмертного роману: «Текст перекладався на українську мову в правописі 1928 р. — найбільш грамотному (через те й репресованому), в правописі, сучасному романові. У своїй роботі я був вільним від гільдійської замкненості літературознавців, текстологів та інших спеціалістів «від Булгакова» [11: 6]. Думаємо, обидва варіанти перекладу мають право бути.

Проте зорієнтуємо наші пошуки в обраному напрямку. Інтертекстуальність — явище складне, неоднозначне й багатопланове. Термін «інтертекстуальність» зароджується і входить у науковий обіг як літературознавчий, ним послуговуються такі відомі літературознавці, як М. Бахтін, Ю. Барт, Ю. Крістева; спочатку цей термін набуває такої дефініції: «відтворення в літературному творі конкретних літературних явищ інших творів, більш ранніх, через цитування, алюзії, ремінісценції, пародіювання та ін.», а також: «міжтекстові співвідношення літературних творів» [7: 317]; пізніше Ю. Крістева виводить свою дефініцію поняття «інтертекстуальність», а саме: «Текстова інтерпретація в межах того самого твору» [7: 318]. Активне студіювання поняття «інтертекстуальність» обумовило необхідність уведення в науковий обіг поняття «архетекст» — «логічне поняття текстової сукупності в дистрибутивним розумінні» і «протекст» — «більш ранній текст» [7: 318].

Якщо саме з означених позицій розглядати текст роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», очевидним і незаперечним є той факт, що як протекст у ньому виступає біблійна оповідь про прокуратора Іудеї Понтія Пілата та філософа Іешуа, яка, на нашу думку, закликає модифікувати та збагатити текст роману в естетичному й філософському планах.

Як відомо, будь-яка літературна концептуалізація та інтерпретація реальної дійсності стає можливою лише шляхом вдалого, ідейно доцільного підбору лінгвальних засобів реалізації зазначених процесів. Явище інтертекстуальності також реалізується в художньому тексті насамперед за допомогою цілого арсеналу лінгвальних засобів.

У межах тексту роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» інтертекстуальний ефект досягається за допомогою лексичних засобів, зокрема греко-латинських запозичених мовних елементів, що вже давно втратили свій активний функціональний статус у романських і германських мовах, а в межах слов'янських мов навіть не мали його, адже були не лише архаїзованими мовними елементами, але й абсолютно чужорідними, екзотичними (з історичних причин); серед цих елементів можемо виділити найчисленніші та найрегулярніші в романі лексико-семантичні групи: 1) назви людей за професією, посадою чи родом діяльності (рос. *прокуратор, тетрарх, легионер, кентурион, игемон, пехотный манипул, легат, кесарь* тощо); 2) антропонімічні номінації (рос. *Ирод Великий, Понтий Пилат, Иешуа Га-Ноцри, Левий Матвей, Дисмас, Гестас, Вар-равван, Иуда, Тиверий* тощо); 3) топонімічні та гідронімічні номінації (рос. *Галилея, Еришалаим, Гамала, Сузские ворота, Индиставизо, Кесария Стратонова, Кириаф, Лысая Гора* тощо); 4) збірні назви, переважно військових підрозділів (рос. *кентурия, легион, кавалерийская турма, когорта, ала / кавалерийский полк* тощо); менш численними й регулярними є лексичні одиниці таких груп: 5) назви споруд й установа античних часів (рос. *гипподром, Синедрин* тощо); 6) назви одягу та його елементів (аксесуарів), взуття (рос. *хитон, сандали* тощо).

Значені лексичні елементи архаїзують і стилізують текст роману М. Булгакова, наближаючи його до старозаповітної, розміреної, часом ритмізованої оповіді, створюючи тим самим інтертекстуальний ефект «тексту в тексті» і цілу низку алюзій, що базуються на асоціаціях філософського, теологічного і культурологічного характеру.

При перекладі розділів роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», у яких описуються хронологічний вимір Давньої Іудеї, проповідницька діяльність Іешуа Га-Ноцрі та суддівські морально-етичні вагання та пошуки прокуратора Іудеї Понтія Пілата, обидва перекладачі — і М. Білорус, і Ю. Некрутенко — що екзотичну для української та російської мов лексику передавали за допомогою транскрипції та транслітерації, або ж — калькування, не вдаючись до міжмовних трансформацій, підкреслюючи тим самим безеквівалентний статус цих одиниць, які, завдяки функціональній поширеності текстів Старого і Нового Заповітів, були підняті до рангу регулярних відповідностей. Ідентичність передачі загальних назв екзотичного характеру обумовлює адекватність перекладу: рос. *кентурион* — укр. *кентурион / кентурион* (першою подається відповідність з перекладу М. Білоруса, другою — Ю. Некрутенка — Г. -О.), рос. *когорта* — укр. *когорта / когорта*, рос. *легат* — укр. *легат / легат*, рос. *гипподром* — укр. *гипподром / гипподром* тощо. Проте абсолютно з іншою орфографічною і як наслідок — орфоепічною інтерпретацією архаїчних екзотичних найменувань стикаємося при передачі М. Білорусом і Ю. Некрутенком власних назв:

У романі М. Булгакова (ТО)	Переклад М. Білоруса (ТП 1)	Переклад Ю. Некрутенка (ТП 2)
Понтий Пилат	Понтий Пилат	Понтий Пилат
Иудея	Иудея	Юдея
Иешуа Га-Ноцри	Иешуа Га-Ноцри	Єшуа Га-Ноцри
Дисмас	Дисмас	Дисмас
Гестас	Гестас	Гестас
Ирод Великий	Ирод Великий	Ирод Великий

Проблема передачі при перекладі власних назв є досить актуальною в сучасному перекладознавстві, до того ж, неоднозначною і дискусійною. Теоретичні викладки і практичні рекомендації знаходимо в ґрунтовні праці (докторській дисертації) українського теоретика перекладу А. Г. Гудманяна [8]. Проаналізувавши загальні сучасні тенденції фонографічної передачі власних назв у перекладах з англійської і німецької мов на українську, А. Г. Гудманян зробив цілий ряд цінних спостережень, зокрема: «Динамічні тенденції у фонографічній асиміляції чужомовних власних назв демонструють результати творчої взаємодії української мови з іншими мовними системами. Вплив мови-джерела як зразка вимови співвідноситься з дією "фонологічного сита" приймаючої мови, потенційними можливостями останнього, що служить основою усталеності окремих периферійних елементів. Основний напрямок цих модифікацій визначає дію принципу поміркованої українізації чужомовних онімів, у межах якої співіснують дві суперечливі тенденції: до повної уніфікації асимілювання фонографічної структури та збереження її специфічних рис» [8, 9].

Змістова інтертекстуальність не може не підкріплюватися формально, на структурно-синтаксичному рівні художнього тексту. Серед формально-синтаксичних засобів створення алюзій та інтертекстуального ефекту найрегулярнішим у тексті роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита», як показує представлене дослідження, є **інверсія** — «незвичне розташування слів у реченні з очевидним порушенням синтаксичної конструкції задля емоційно-сміслового увиразнення певного вислову» [7: 311]. У М. Булгакова більшість інверсивних синтаксичних конструкцій міститься саме в розділах, де описуються біблійні події в Давні Іудеї; вони використовуються в незвичній функції: М. Булгаков послуговується ними не лише задля емоційно-сміслового увиразнення, а й з метою створення епічної інтертекстуальної атмосфери, стилізації під старозаповітну речитативну оповідь. У цьому разі можемо згадати репліки первосвященника Каїфи: « — **Знає народ іудейський, що ти ненавидиш його лютою ненавистю і много мучений ти ему причиниши, но вовсе ты его не погубиши! Защитит его Бог! Услышит нас, услышит всемогущий кесарь, укроет нас от губителя Пилата!**» (9: 364). У перекладах роману булгаковські інверсивні конструкції збережено як структурно-стилістичний засіб створення інтертекстуального й алюзійного ефекту: « — **Знає народ іудейський, що ти ненавидиш його лютою ненавистю і багато мук йому завдаси, але повністю його не вигубиш! Защитить його Бог! Почує нас, почує всемогутній кесар, оборонить нас від погубителя Пилата!**» (10: 51); інший варіант перекладу Ю. Некрутенком: « — **Знає народ юдейський, що ти ненавидиш його лютою ненавистю, і багато мук йому спричиниши, та зовсім ти його не згубиш! Вборонить його Бог! Почує нас, почує всемогутній кесар, укріє нас від губителя Пилата!**» (11: 37). Бачимо, що при розмаїтті лексико-семантичних варіацій інверсивність наведених конструкцій в обох перекладах зберігається і жодним чином не порушується.

У зв'язку з аналізом мовних засобів створення інтертекстуальності та алюзій у художньому тексті, слід спинитись на проблемі збереження національного забарвлення художнього тексту в перекладі.

Зазначена проблема, як правило, має дві полярні реалізації в художньому перекладі: 1) занадто велике прагнення перекладача українізувати (націоналізувати) текст М. Булгакова, що призводить до неадекватності перекладу, що виявляється в екзотизації тексту, написаного російською мовою у 20–30-х роках ХХ ст. у Москві; 2) утрата рис оригіналу,

пов'язаних з часом його створення, що також обумовлює неадекватність перекладу, яка проявляється в недоцільній модернізації тексту М. Булгакова.

Розглянувши переклади роману із зазначених позицій, можемо констатувати, що обидва переклади містять у собі численні факти мовної націоналізації, що виявляються у вживанні в текстах перекладу функціонально обмежених відповідників, які не мають узусного статусу, зокрема: «... редактор был человеком начитанным (9: 336) — «... редактор був людиною очитаною» (10: 23; 11: 11); «Где это он так наловчился говорить по-русски, вот что интересно!» (9: 340) — «Знати б, де це він навик так вправно говорити по-нашому!» (10: 27), «Де це він так насобачився говорити по-руській, от що цікаво!» (11: 14) — у перекладі Ю. Некрутенка фіксуємо не лише вживання просторічної для сучасної української мови лексеми укр. *по-руській*, а ще й авторське вживання фразеологічного звороту, що також є одиницею розмовно-просторічного мовлення тощо. Певна націоналізація тексту М. Булгакова досягається перекладачами також і невідповідним для сучасної української літературної мови, ненормованим, архаїчним вживанням граматичних форм і архаїчних правописних елементів (у перекладі Ю. Некрутенка): «... мати точний плян...» (11: 15); «саркома легені» (відповідно до сучасних граматичних норм української мови іменник *легені* належить до *pluralia tantum*) (11: 15), «... це було б ще пів лиха...» (11: 16), (сучасний правопис передбачає зливе написання іменників із частиною *пів-*); «... по павзі промовив Берліоз...» (11: 17); «Я — спеціальіст від чорної магії» (11: 19); «Сьогодні на Пятріярших буде цікава історія!» (11: 19) тощо. Переклад М. Білоруса в граматичному та орфографічному вимірі є традиційним: у тексті перекладу не зафіксовано архаїчних граматичних форм і порушень орфографічних норм сучасної української літературної мови.

Отже, інтертекстуальний та алюзійний ефект у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита» є невід'ємною складовою авторського ідіостилу, потужним й активним способом створення відчуття «тексту в тексті», стильової багатоплановості; цей ефект досягається як за допомогою лексико-семантичних, так і граматичними засобами. Найрегулярнішими для тексту роману лексико-семантичними засобами створення інтертекстуальності є греко-латинські запозичення, архаїчні слов'янізовані мовні елементи, авторське використання фразеологічних одиниць; серед граматичних засобів за ознакою високої регулярності можемо виділити інверсивні конструкції, речитативні тавтології. Автори обох перекладів прагнули зберегти всі ці елементи інтертекстуальності, або хоча б компенсувати їхні можливі втрати, проте занадто захопилися націоналізацією (українізацією) роману М. Булгакова, що вплинуло на рівень адекватності здійснених перекладів.

Серед перспектив дослідження тексту роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита» можемо виокремити подальше студювання проблеми створення за допомогою лінгвальних засобів ремінісценцій, стилістичних конотацій, а також глибоке зіставне вивчення перекладів цього роману слов'янськими мовами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдаков П. И. Специфика стилевой модели в романах М. А. Булгакова «Белая гвардия» и «Мастер и Маргарита»: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.01 / Болдаков Павел Иннокентьевич. — Иркутск, 2005. — 155 с.
2. Михалевич Е. В. Сопоставительный анализ речевых партий персонажей романа М. Булгакова «Белая гвардия» и пьесы «Дни Турбиных»: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Михалевич Е. В. — СПб, 1999. — 226 с.

3. Михальчук Н. Г. Фразеологические единицы как средства формирования идиостиля М. А. Булгакова: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Михальчук Наталья Геннадиевна. — Орел, 2002. — 220 с. — Режим доступа: <http://www.dissertat.com/content/frazeologicheskie-edinitsy>.
4. Мухин М. Ю. Лексическая статика и идиостиль автора: корпусное идеографическое исследование (на материале произведений М. Булгакова, В. Набокова, А. Платонова и М. Шолохова: автореф. дис. ... докт. Филол. наук: 10.02.19 / Мухин Михаил Юрьевич. — Екатеринбург, 2011. — 409 с. — Режим доступа: http://dibase.ru/article/07022011_mukhinmu.
5. Головенкина Н. В. Метафорическое моделирование действительности в художественной картине мира М. А. Булгакова / Головенкина Нина Васильевна — М., 2003. — 245 с. — Режим доступа: <http://podelise.ru/docs/index-385264-1.html>.
6. Смирнова Ю. А. Образное переосмысление глагола в прозе М. Булгакова (Именование фразы конца) / Смирнова Ю. А. // Русский глагол: Парадигматика и синтагматика. — М., 1989. — С. 112–121.
7. Літературознавчий словник-довідник/Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І., Теремко В. І. — К.: ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
8. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.16 / Гудманян Артур Грантович. — К., 2000. — 34 с. — Режим доступа: <http://disser.com.ua/content/30401.html>.
9. Булгаков М. Мастер и Маргарита/Булгаков Михаил — К.: Днепро, 1989. — 748 с.
10. Булгаков М. О. Майстер і Маргарита / Булгаков Михайло; [пер. з рос. мови М. А. Білоруса; Передмова і примітки Н. П. Євстаф'євої]. — Харків: Фоліо, 2006. — 415 с.
11. Булгаков М. Майстер і Маргарита / Булгаков Михайл; [пер. з рос. мови, упоряд та коментарі Ю. Некрутенка]. — Львів: Кальварія, 2006. — 432 с.

Голи-Оглу Т. В., канд. филол. наук, доцент
Приазовск. гос. техн. ун-т, Мариуполь

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ПЕРЕДАЧИ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОГО ЭФФЕКТА И АЛЛЮЗИЙ В УКРАИНОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДАХ РОМАНА М. БУЛГАКОВА «МАСТЕР И МАРГАРИТА»

В представленной статье анализируются лексические и грамматические средства создания интертекстуальности и аллюзий в романе М. Булгакова «Мастер и Маргарита», а также особенности передачи данных языковых единиц средствами украинского языка в переводах М. Белоруса и Ю. Некрутенко. Акцентируется внимание на большей частотности лексических средств создания интертекстуального эффекта, в частности активного использования устаревшей лексики, библеизмов, фразеологических единиц старославянского происхождения и калек из классических языков (древнегреческого и латинского).

Ключевые слова: *интертекстуальность, аллюзия, межъязыковая трансформация, лексические средства, грамматические средства, библеизм, калек.*

Goli-Oglu T. V., associate professor
Pryazovskij state technical university, Mariupol

LINGUISTIC MEANS OF TRANSMITTING THE INTERTEXTUAL EFFECT AND ALLUSIONS IN UKRAINIAN TRANSLATIONS OF M. BULGAKOV'S NOVEL «MASTER AND MARGARITA»

Lexical and grammatical means of creation of intertextuality and allusion in the novel by M. Bulgakov "Master and Margarita" and the specifics of transformation of these linguistic units by means of Ukrainian language in the translations of this novel by M. Belorus and Y. Necrutenko are analyzed in this article. The great attention is paid to more regularity of lexical means of creation of intertextual effect, in particular, active use of outdated vocabulary, biblical words, phraseological units of Old Slavonic origin and calques from classical languages (Old Greek and Latin).

Key words: *intertextuality, allusion, transformation, lexical means, grammatical means, bibleism, calque.*

УДК 82–193.3

Кондратьєва С., студент

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

130-Й СОНЕТ ШЕКСПІРА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті досліджуються переклади 130-го сонету Вільяма Шекспіра українською мовою. До розгляду взято переклади І.Франка, І. Костецького, Д. Паламарчука, О. Тарнавського, В. Марача та О. Тільної.

Ключові слова: *Вільям Шекспір, 130-й сонет, переклад.*

Сонети В. Шекспіра є світовим шедевром і, безумовно, одним з найвищих досягнень лірики доби Відродження. Вони викликали неабияку зацікавленість багатьох перекладачів різних країн світу, в тому числі й українських. У статті розглянуто переклади одного з найвідоміших сонетів із циклу про Смагляву леді — 130 сонет.

Актуальність роботи зумовлена тим, що українські переклади 130-го сонета В. Шекспіра недостатньо досліджені в українському літературознавстві та перекладознавстві.

Метою роботи є аналіз українських перекладів 130-го сонета В. Шекспіра.

Об'єкт дослідження — сонетарій Вільяма Шекспіра в українських перекладах.

Предмет дослідження — специфіка перекладу 130-го сонета Вільяма Шекспіра українською мовою. Зокрема, переклади І.Франка, І. Костецького, Д. Паламарчука, О. Тарнавського, В. Марача та О. Тільної.

Переклади сонетів В. Шекспіра українською мовою досліджували такі вчені, як: І. Я. Франко [56], А. Боковець [2], М. Габлевич [7; 8; 9], В. Казаров [21; 22], М. Л. Лукаш [39], Коломієць [24], Н. Торкут [54], В. Цибулько [57] та ін.

© С. Кондратьєва, 2014